

องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย

โดย

สามารถ จันทร์สุรย์

องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย

ผู้เขียน	สามารถ จันทร์สุรย์
ISBN	974-94444-8-5
พิมพ์ครั้งที่ ๔	มิถุนายน ๒๕๕๔
สงวนลิขสิทธิ์โดย	สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน c/o ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ๔๖๕ ถนนนครสวรรค์ แขวงจิตรลดา เขตดุสิต กรุงเทพฯ ๑๐๓๐๐ โทรศัพท์ ๐๓๔ ๓๕๓ ๔๕๒ - ๓ โทรสาร ๐๓๔ ๓๕๓ ๔๕๘
พิมพ์ที่	เจริญวิทย์การพิมพ์ โทร. ๐๒ ๖๒๕ ๑๒๓๓ - ๘
ปก	อาลี มูฮำหมัด
ราคา	๓๕ บาท

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗

ห้ามทำการลอกเลียน ทำซ้ำ ไม่ว่าส่วนใดส่วนหนึ่งของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาต

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	๕
ความเป็นมา	๘
ความสำคัญของภูมิปัญญาไทย	๙
ความหมายของภูมิปัญญาไทย	๑๒
ลักษณะของภูมิปัญญาไทย	๑๕
ขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาไทย	๒๑
ลักษณะของความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย	๒๘
แนวทางการดำเนินงานด้านภูมิปัญญาไทย	๒๙
บรรณานุกรม	๓๑

บทคัดย่อ

ความเป็นมา

ประเทศไทยได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาคน ทั้งในทางปัญญา ร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะเห็นได้จากการกำหนดแนวทางการปฏิรูปการศึกษาด้วยการฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยขึ้นมาใช้ในการเรียนการสอน ตั้งแต่เริ่มประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๓๕ เป็นต้นมา ต่อมาได้บรรจุสาระสำคัญของภูมิปัญญาไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐ และในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ในที่นี้จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาให้เกิดความชัดเจนอย่างถ่องแท้ร่วมกันในวงกว้างทั้งประเทศ เพื่อจะได้ร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชาติบ้านเมือง ให้เจริญก้าวหน้าตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าวข้างต้น

ความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาไทยมีความสำคัญอย่างยิ่งและมีสาระพอสรุปได้ ดังนี้

- (๑) ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น
- (๒) ภูมิปัญญาไทยสร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย
- (๓) ภูมิปัญญาไทยสามารถปรับประยุกต์ หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม
- (๔) ภูมิปัญญาไทยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน
- (๕) ภูมิปัญญาไทยช่วยเปลี่ยนแปลงปรับปรนวิถีชีวิตของคนไทยให้เหมาะสมได้ตามยุคสมัย

ความหมายของภูมิปัญญาไทย

ได้มีการกำหนดความหมายของคำต่างๆ ที่น่าสนใจ เช่นคำว่า ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาสากล ดังนี้

- (๑) ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคนโดยทั่วไป
- (๒) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถทั้งหมดของชาวบ้านธรรมดาในพื้นที่หมู่บ้านต่างๆ ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านอย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่หรือพื้นบ้านของแต่ละแห่ง

(๓) **ภูมิปัญญาชาวบ้าน** หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคนใดคนหนึ่งคิดได้เองในการดำเนินวิถีชีวิต และแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้รวมทั้งหมด ทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

(๔) **ภูมิปัญญาท้องถิ่น** หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของชาวบ้าน โดยส่วนรวมทั้งหมดทุกคนในท้องถิ่นหมู่บ้านต่างๆ ในการดำเนินวิถีชีวิต หรือแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ อย่างเหมาะสมตามสภาพท้องถิ่นของแต่ละแห่งซึ่งไม่ใช่ของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นภูมิปัญญา นิรนามก็ได้

(๕) **ภูมิปัญญาไทย** หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความสามารถ และทักษะที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคนไทย อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุง พัฒนาและเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

(๖) **ภูมิปัญญาสากล** หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมของชาวโลกกลุ่มหนึ่ง มีการสืบทอดไหลบ่าไปสู่ประเทศต่างๆ โดยส่วนใหญ่จนเป็นที่ยอมรับของคนจำนวนมาก

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

๑. เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)
๒. แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
๓. เป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต
๔. เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม
๕. เป็นแกนหลัก หรือกระบวนการทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นความรู้ในเรื่องต่างๆ
๖. มีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
๗. มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาทางสังคมตลอดเวลา

ขอบข่ายหรือสาขาของภูมิปัญญาไทย

ในที่นี้ จึงได้กำหนดขอบข่ายหรือสาขาภูมิปัญญาไทยไว้จำนวน ๑๐ สาขา ดังนี้

๑. สาขาเกษตรกรรม
๒. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม
๓. สาขาการแพทย์แผนไทย
๔. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน
๖. สาขาสวัสดิการ
๗. สาขาศิลปกรรม
๘. สาขาการบริหารจัดการ
๙. สาขาศาสนา ความเชื่อและประเพณี
๑๐. สาขาการศึกษาเรียนรู้

ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

ภูมิปัญญาไทย มีความสัมพันธ์กันใน ๓ ลักษณะ คือ

๑. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
๒. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้
ทั้งหลาย

ทั้ง ๓ ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึง

ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพ เหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐาน
ในการดำเนินชีวิตของคนไทย

องค์ความรู้ภูมิปัญญาไทย

ความเป็นมา

“...ประชาชนนั้นแหละ เขามีความรู้ เขาทำงานมาหลายชั่วคนแล้ว เขาทำงานกันอย่างดี เขามีความเฉลียวฉลาด เขารู้ว่าตรงไหนควรทำกิจกรรม เขารู้ว่าตรงไหนควรเก็บรักษาไว้ แต่ที่เสียไปก็เพราะพวกไม่รู้เรื่อง ไม่ได้ทำมานานแล้ว เลยทำให้ลืมว่า ชีวิตมันเป็นไปได้โดยการทำกิจกรรมที่ถูกต้อง...”

พระราชดำรัสที่อัญเชิญมานี้ สะท้อนทัศนะหนึ่งของการรับรู้และความเข้าใจที่ยังลึก ภายหลังจากที่สมเด็จพระองค์กับงานพัฒนาชนบทของประเทศมาเป็นเวลานาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ จากพระราชวังสู่หมู่บ้าน พระองค์ทรงเข้าไปเรียกค้นประสบการณ์ ภูมิปัญญา และความตระหนักรู้ตามธรรมชาติของประชาชนให้เกิดขึ้น เพื่อทรงค้นหาวิธีการต่างๆ แล้วกำหนดโครงการพัฒนาจำนวนมาก ให้บทเรียนที่น่าศึกษานับไม่ถ้วน

การพัฒนาที่ผ่านมาจะก่อผลด้านลบให้กับหมู่บ้าน ทั้งการสูญเสียทรัพยากร ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เกิดช่องว่างทางสังคม ทำให้สถาบันครอบครัวและสถาบันชุมชนอ่อนแอลง จนเกิดปัญหาด้านสังคม การแย่งชิงทรัพยากรและวิกฤตการณ์การพัฒนา หมู่บ้านหลายหมู่บ้านได้เรียนรู้และปรับตัวเพื่อลดความรุนแรงของผลกระทบจากการพัฒนา สร้างสรรค์รูปแบบและวิธีการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์และสังคมศาสตร์ของชุมชน โดยอาศัยองค์ประกอบ ๒ ประการคือ มรดกทางภูมิปัญญาหรือความรู้ในชีวิตจริงที่มีอยู่เดิมในชุมชนและประสบการณ์ เข้าร่วมกับการพัฒนาสมัยใหม่เป็นกระบวนการถ่ายทอดทางภูมิปัญญาประสานกับการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชน สังคมไทยได้เรียนรู้จากการปรับตัวของชาวบ้าน โดยกระแสภูมิปัญญานี้ และเล็งเห็นว่า การพัฒนาที่ผ่านมาเราให้ความสำคัญกับความรู้และผู้ทรงภูมิปัญญาไทยน้อยกว่า ความรู้ทางสากลและผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านในกระแสความรู้สมัยใหม่

ทศวรรษหลังสุดนี้ บทบาทของภูมิปัญญาไทยในการพัฒนาสังคม เริ่มจะได้รับการยอมรับมากขึ้น จากหลายหน่วยงาน ทั้งองค์กรของภาครัฐ หน่วยงานเอกชน และองค์กรชุมชน การศึกษาค้นคว้าและนำไปสู่การปฏิบัติในแผนการทำงานของหน่วยงานต่างๆ มีมากขึ้น มูลเหตุที่ภูมิปัญญาไทยมีบทบาทในหลายหน่วยงานและในการพัฒนาทุกด้าน เพราะภูมิปัญญาไทยมีความหลากหลาย เป็นความหลากหลายที่แวดล้อมวิถีชีวิตของคนในสังคม ภูมิปัญญาไทยจึงเกี่ยวข้องกับทุกมิติทางสังคม โดยมี “คน” เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์กับมิติทางสังคมนั้นๆ และ “คน” หรืออีกนัยหนึ่งเรียกได้ว่า เป็นผู้ทรงภูมิปัญญา ของสังคม เป็นผู้เรียนรู้ สืบทอด พัฒนา ถ่ายทอดและนำความรู้ทางปัญญามาพัฒนาชีวิตของคนในสังคม

ปัจจุบันบทบาทของภูมิปัญญาชาวบ้าน มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น เฉพาะพื้นที่และเฉพาะด้าน เพราะการส่งเสริมภูมิปัญญาของชาวบ้านของหน่วยงานต่างๆ ซึ่งอยู่ในระยะเริ่มต้น เป็นการส่งเสริมโดยมีงานรูปธรรมเฉพาะด้านของหน่วยงาน เป็นแกนกลางของการทำงาน การกำหนดคุณทฤษฎีและแนวทาง

การส่งเสริมภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นความจำเป็น เพื่อรวบรวมภูมิปัญญา จากระดับท้องถิ่นขึ้นสู่ระดับชาติ ทั้งในความหมายที่เป็นองค์ความรู้ และความหมายของบุคคลในฐานะของผู้ทรงภูมิปัญญา ให้ได้รับการยอมรับและมีบทบาทเป็นพลังขับเคลื่อนการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน มีสมดุลและสอดคล้องกับ ลักษณะเฉพาะของสังคมไทย โดยมีงานด้านการศึกษาเพื่อการพัฒนา “คน” เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนา ทุกด้าน

ประเทศไทยได้เห็นความสำคัญของการพัฒนาคน ทั้งในทางปัญญา ร่างกายและจิตใจ ซึ่งจะเห็นได้จากการจัดทำแนวทางการปฏิรูปการศึกษา โดยการฟื้นฟูภูมิปัญญาไทยขึ้นมาใช้ในการเรียนการสอน ตั้งแต่เริ่มประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๑๕ เป็นต้นมา ต่อมาได้บรรจุสาระสำคัญของ ภูมิปัญญาไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐ และในพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ในที่นี้จึงจำเป็นต้องทำการศึกษาและทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาให้เกิดความชัดเจน อย่างถ่องแท้ร่วมกันในวงกว้างทั้งประเทศ เพื่อจะได้ร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชาติบ้านเมือง ให้เจริญก้าวหน้า ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติดังกล่าวข้างต้น

ความสำคัญของภูมิปัญญาไทย

คนไทยได้สร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของบ้านเมือง มีการดำรงวิถีชีวิต ด้วยความสงบร่มเย็นและอยู่ได้จนถึงทุกวันนี้ เพราะได้ใช้ภูมิปัญญาของตนมาตลอด ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งมีสาระสำคัญพอสรุปได้ ดังนี้

(๑) ภูมิปัญญาไทยช่วยสร้างชาติ ให้เป็นปึกแผ่น

พระมหากษัตริย์ไทยทรงใช้ภูมิปัญญาในการสร้างชาติ สร้างความเป็นปึกแผ่นของประเทศ มาโดยตลอด ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์ทรงปกครองประชาชน ด้วยพระเมตตาแบบพ่อปกครองลูก ผู้ใดประสพความเดือดร้อนก็มาตีระฆังแจ้งความเดือดร้อนขอรับ พระราชทานความช่วยเหลือ ทำให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ต่อประเทศชาติ ร่วมกันสร้างชาติ บ้านเมืองจนเจริญรุ่งเรืองได้เป็นปึกแผ่น

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงใช้ภูมิปัญญาของพระองค์ทรงกระทำยุทธหัตถี จนชนะข้าศึกศัตรู และทรงประกาศอิสรภาพกอบกู้เอกราชชาติไทยคืนมาได้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลปัจจุบัน พระองค์ทรงใช้ ภูมิปัญญาสร้างคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติและเหล่าพสกนิกรมากมายเหลือคณานับ ทรงใช้พระปรีชา สามารถแก้ไขวิกฤตการณ์ทางการเมืองภายในประเทศจนรอดพ้นภัยพิบัติหลายครั้ง พระองค์ทรงมีพระปรีชา สามารถหลายด้าน แม้แต่ด้านการเกษตร พระองค์ทรงพระราชทานทฤษฎีใหม่ให้แก่พสกนิกร การเกษตร แบบสมดุลและยั่งยืน การฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ยังความสงบร่มเย็นของประชาชนให้กลับคืนมา

(๒) ภูมิปัญญาไทยสร้างความภาคภูมิใจและศักดิ์ศรีเกียรติภูมิแก่คนไทย

คนไทยในอดีตมีความสามารถเป็นที่ปรากฏในประวัติศาสตร์จำนวนมาก เป็นที่ยอมรับของนานาชาติและประเทศ เช่น นายขนมต้มเป็นนักมวยไทยที่มีฝีมือเก่งในการใช้อวัยวะทุกส่วน ทุกท่าแม่ไม้มวยไทย สามารถชกมวยไทยจนชนะพม่าได้ถึงเก้าคนสิบคนในคราวเดียวกัน แม้ในปัจจุบันมวยไทยถือเป็นภูมิปัญญาด้านศิลปะการป้องกันตัวชั้นเยี่ยม เป็นที่นิยมฝึกและแข่งขันในหมู่คนไทยและชาวต่างประเทศ ปัจจุบันมีค่ายมวยไทยอยู่ทั่วโลก ชาวต่างประเทศที่ได้ฝึกมวยไทยมีความภาคภูมิใจในการใช้กติกาของมวยไทย เช่น การไหว้ครูมวยไทย การใช้คำสั่งในการชกเป็นภาษาไทยทุกคำ เช่น คำว่า “ชก” “แยก” การนับ “หนึ่งถึงสิบ” เป็นต้น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาไทยที่น่าภาคภูมิใจยิ่ง

นอกจากนี้ ภูมิปัญญาไทยที่โดดเด่นยังมีอีกมากมาย ยกตัวอย่างเพิ่มเติมพอสังเขป เช่น มรดกภูมิปัญญาไทยทางภาษาและวรรณกรรม คนไทยมีอักษรไทยเป็นของตนเองมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย และวิวัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน เป็นภาษาที่สามารถผันเสียงได้มากที่สุดภาษาหนึ่งของโลกและยังใช้เป็นภาษาราชการด้วย วรรณกรรมไทยถือว่าเป็นวรรณกรรมที่มีความไพเราะ ได้อรรถรสครบทุกด้าน วรรณกรรมหลายเรื่องได้ถูกแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา

ภูมิปัญญาด้านอาหาร อาหารไทยเป็นอาหารที่มีความหลากหลายในรสชาติทั้งอาหารคาวและหวาน รุ่งง่าย รสอร่อยถูกปากทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ พืชที่ใช้ปรุงอาหารส่วนใหญ่เป็นพืชสมุนไพรที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นและราคาถูก นอกจากมีรสอร่อยแล้วยังมีคุณค่าทางโภชนาการและสามารถป้องกันโรคได้หลายชนิด พืชที่ใช้เป็นส่วนประกอบเป็นพืชสมุนไพร เช่น ตะไคร้ จิง ข่า กระชาย ใบมะกรูด ใบโหระพา ใบกระเพรา เป็นต้น

(๓) ภูมิปัญญาไทยสามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนทางศาสนามาใช้กับวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม

คนไทยยอมรับนับถือศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ โดยนำหลักธรรมคำสอนทางศาสนา มาปรับใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างเหมาะสม ทำให้คนไทยเป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ประณีประนอม รักสงบ ใจเย็น มีความอดทนให้อภัยแก่ผู้สำนึกผิด ดำรงวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายปกติสุข ทำให้คนในชุมชนพึ่งพากันได้ ถึงแม้จะอดอยาก เพราะแห้งแล้งแต่ไม่มีใครอดตาย เพราะเป็นที่พึ่งพากัน แบ่งปันกันแบบ “พริกบ้านเหนือ เกลือบ้านใต้” (ชาลี มาระแสง)^๑ เป็นต้น ทั้งหมดนี้สืบเนื่องมาจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นการใช้ภูมิปัญญาในการประยุกต์พระพุทธศาสนามาใช้กับชีวิตประจำวันนั่นเอง

(๔) ภูมิปัญญาไทย สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน

ภูมิปัญญาไทยมีความเด่นชัดในการยอมรับนับถือ และให้ความสำคัญแก่ คน สังคม และธรรมชาติอย่างยิ่ง มีเครื่องชี้ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนมากมาย เช่น ประเพณีไทย ๑๒ เดือนตลอดปี ส่วนเคารพคุณค่าของธรรมชาติ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีการลอยกระทง เป็นต้น ประเพณีสงกรานต์

เป็นประเพณีที่ทำกันในฤดูร้อนอากาศร้อน ต้องการความเย็นจึงมีการรดน้ำคำหัวผู้ใหญ่ เพื่อแสดง ความเคารพและขอพร เป็นวันแห่งครอบครัว เครือญาติพี่น้องได้พบปะกันด้วยความรักความอบอุ่น

ส่วนประเพณีลอยกระทง คุณค่าอยู่ที่การบูชาและเคารพบุญคุณของน้ำที่หล่อเลี้ยงชีวิต ของคน พืชและสัตว์ ซึ่งใช้น้ำทั้งการบริโภคและอุปโภค ในวันลอยกระทงจึงเป็นวันแห่งการเคารพบูชา ระลึกถึงคุณของน้ำ ทำความสะอาดแม่น้ำ ลำธาร จากตัวอย่างข้างต้น ล้วนเป็นความสัมพันธ์ระหว่างคน กับสังคมและธรรมชาติทั้งสิ้น

ในการรักษาป่าไม้และต้นน้ำลำธาร ได้ประยุกต์ให้มีประเพณีการบวชป่า ให้คนเคารพ ถึงศักดิ์สิทธิ์ ธรรมชาติสภาพแวดล้อม ยังความอุดมสมบูรณ์ให้แก่ต้นน้ำลำธาร ได้พลิกฟื้นกลับคืนมา

อาชีพการเกษตร เป็นอาชีพหลักของคนไทยที่คำนึงถึงความสมดุลของคน สังคมและ ธรรมชาติ โดยทำแต่น้อยพออยู่พอกิน แบบ “เฮ็ดอยู่เฮ็ดกิน” (พอทองดี นันตะ) เมื่อเหลือกินก็แจกญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านใกล้เคียง นอกจากนี้ ยังนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอย่างอื่นที่ตนไม่มี เมื่อเหลือใช้จริงๆ จึงจะขาย อาจกล่าวได้ว่าเป็นการเกษตรแบบ “กิน-แจก-แลก-ขาย” ทำให้คนในสังคมได้ช่วยเหลือเกื้อกูล แบ่งปันกัน เคารพรักนับถือกัน เป็นญาติกันทั้งหมู่บ้าน จึงอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสัมพันธ์กันแนบ แน่น ธรรมชาติไม่ถูกทำลายไปมาก เนื่องจากทำพออยู่พอกิน ไม่โลภมากและทำลายมากเหมือนในปัจจุบัน ถือเป็นภูมิปัญญาที่สร้างความสมดุลระหว่างคนกับสังคมและธรรมชาติให้อยู่ร่วมกันได้อย่างยั่งยืน

(๕) ภูมิปัญญาไทยสามารถเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนได้ตามยุคสมัย

แม้ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนไปอย่างไร ความรู้สมัยใหม่จะหลั่งไหลเข้ามามาก แต่ภูมิปัญญาไทย ก็สามารถเปลี่ยนแปลงปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เช่น การรู้จักนำเครื่องยนต์มาติดตั้งกับเรือ ใสบีพัด เป็นหาง สามารถวิ่งได้เร็วขึ้น เรียกว่า เรือหางยาว การรู้จักทำการเกษตรแบบผสมผสาน สามารถพลิกฟื้น ธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์คืนแทนสภาพป่าเดิมที่ถูกทำลายไป การรู้จักใช้ภูมิปัญญาออมเงินสะสมทุนตาม แบบสมัยใหม่ ให้สมาชิกกู้ยืมปลดปล่อยหนี้สินและนำส่วนแบ่งจากดอกผลมาจัดสวัสดิการแก่สมาชิก จนชุมชนมีความมั่นคง เข้มแข็ง สามารถช่วยตนเองได้หลายร้อยหมู่บ้านทั่วประเทศ

เมื่อป่าถูกทำลาย เพราะตัดโค่นเพื่อปลูกพืชชนิดเดียวตามภูมิปัญญาสมัยใหม่เพื่อหวังร่ำรวย แต่ในที่สุดก็ขาดทุนและมีหนี้สินล้นพ้นตัว สภาพแวดล้อมสูญเสียเกิดความแห้งแล้ง คนไทยจึงคิดภูมิปัญญา ในการปลูกป่าด้วยพืชที่กินได้และใช้ไม้ได้ด้วย มีพืชสวน พืชป่า ไม้ผล พืชสมุนไพร สามารถมีกินมีใช้ตลอด ชีวิตเรียกว่า “วนเกษตร” (วิบูลย์ เข็มเฉลิม)

บางพื้นที่เมื่อป่าชุมชนถูกทำลาย คนในชุมชนก็ใช้ภูมิปัญญาในการรวมตัวกันเป็นกลุ่มรักษา ป่า ร่วมกันสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ให้ทุกคนถือปฏิบัติได้ และสามารถรักษาป่าได้อย่างสมบูรณ์ดังเดิม

¹ พิทยา วงศ์กุล ประชาชนชาวบ้าน : ชีวประวัติบุคคลไม่สำคัญ

ในมหาสมุทร เมื่อปะการังธรรมชาติถูกทำลาย ปลาไม่มีที่อยู่อาศัย ประชาชนสามารถสร้าง “อุหยา” ขึ้นเป็นปะการังเทียม ให้ปลาอยู่อาศัย วางไข่ และแพร่พันธุ์ ให้เจริญเติบโต ขยายจำนวนมากดังเดิมได้ ถือเป็นการใช้ภูมิปัญญาปรับปรนประยุกต์ใช้ได้ตามยุคสมัย (ดวงพร ภวภูตานนท์ ณ มหาสารคาม, ๒๕๓๕)

ความหมายของภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาความหมายที่ผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการต่างๆ ได้ศึกษาและกล่าวไว้ พบว่ามีคำสำคัญที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาจำนวนมาก โดยมีผู้กล่าวถึง ทั้งให้ความหมาย จำแนกขอบข่ายในคำต่างๆ ได้แก่คำว่า ภูมิปัญญา ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และภูมิปัญญาสากล พอสรุปได้ดังนี้

(๑) ภูมิปัญญา

คำว่าภูมิปัญญา ตรงกับคำศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Wisdom ซึ่งมีความหมายว่า ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ความสามารถทางพฤติกรรม และความสามารถในการแก้ไขปัญหาของมนุษย์ ส่วนนักวิชาการการศึกษาไทยได้ให้ความหมายไว้ดังนี้

ปรีชา อุตระกุล (อ้างถึงใน กุลวิตรา กังคานนท์, ๒๕๓๑) ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาตั้งแต่อดีตและเป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติโดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากิน และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านี้ เป้าหมายก็คือ เพื่อให้เกิดความสุขทั้งในส่วนที่เป็นชุมชนหมู่บ้านและในส่วนที่เป็นปัจเจกของชาวบ้านเอง ถ้าหากเกิดปัญหาทางด้านความไม่สมดุลกันขึ้นก็จะก่อให้เกิดความไม่สงบสุข เกิดปัญหาในหมู่บ้านและชุมชน

“ภูมิปัญญา ยังหมายถึง ประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ ในการศึกษาเล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักนวดข้าวโดยการใส่ควาย รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขึ้นกระทามาแช่น้ำต้มให้เหือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ ก็เรียกว่า ภูมิปัญญาทั้งสิ้น” (วัช บุญ โฉมทก, ๒๕๓๑ : ๔๐-๔๒)

ภูมิปัญญาเป็นเรื่องที่สั่งสมมาแต่อดีต เป็นเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยผ่านกระบวนการทางจารีตประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ทุกอย่าง เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์เหล่านั้น(พัชรา อุตระกุล, ๒๕๓๑ : ๕)

ชลธิรา สัตยวัฒน์ (๒๕๓๔) ภูมิปัญญาเป็นผลึกขององค์ความรู้ที่มีกระบวนการสั่งสม สืบทอดกันกรองกันมายาวนาน มีที่มาหลากหลายไร้เอกภพ แต่ก็ได้ประสมประสานกันจนเป็นเหลี่ยมมณี

ที่จรัสแสงคงทนและท่าทายตลอดกาลเวลา ความรู้อาจจะไม่ได้เป็นเอกภาพ (unity) แต่ภูมิปัญญาจัดว่าเป็นเอกลักษณ์ (identity)

ในที่นี้ ภูมิปัญญา หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคนโดยทั่วไป

(๒) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

ยิ่งยง เทาประเสริฐ ได้ใช้คำว่าภูมิปัญญาพื้นบ้าน โดยให้ความหมายว่า เป็นองค์ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดกันมา อันเป็นความสามารถและศักยภาพในเชิงแก้ปัญหา จัดการ ปรับตัว เรียนรู้และสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อการดำรงอยู่รอดของเผ่าพันธุ์ จึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติเผ่าพันธุ์ หรือเป็นวิถีของชาวบ้าน (ยิ่งยง เทาประเสริฐ, ๒๕๓๗ : ๒๐)

ในที่นี้ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถทั้งหมดของชาวบ้านธรรมดา ในพื้นที่หมู่บ้านต่าง ๆ ที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้านอย่างเหมาะสมตามสภาพพื้นที่หรือพื้นที่บ้านของแต่ละแห่ง

(๓) ภูมิปัญญาชาวบ้าน

วิจิต นันทสุวรรณ (๒๕๒๘) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง แก่นหลักของการมองชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ซึ่งมีความหมายทั้งในแง่ของปัจเจกบุคคล และในแง่ของสังคมหมู่บ้าน

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๒๕) ปัญญาหรือภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นก็เรียก หมายถึง พื้นเพรากฐานของความรู้ชาวบ้าน

ประเวศ วะสี (๒๕๓๐) ภูมิปัญญาชาวบ้าน เกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลา ยาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆแบบที่เราเรียน ฉะนั้นวิชาเกี่ยวกับ เศรษฐกิจอาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้จ่าย การศึกษาวัฒนธรรมมันจะผสมกลมกลืน เชื่อมโยงกัน ไปหมด

สุจารี จันทรสุษ (๒๕๓๑) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง วิธีการปฏิบัติซึ่งชาวบ้านได้มาจาก ประสบการณ์ แนวทางแก้ปัญหาแต่ละเรื่อง แต่ละประสบการณ์ แต่ละสภาพแวดล้อม ซึ่งจะมีเงื่อนไขปัจจัย เฉพาะแตกต่างกันไป

สมเกียรติ พงษ์ไพบูลย์ (๒๕๓๑) ภูมิปัญญาชาวบ้าน ศัพท์นี้การกำเนิดของมันชัดเจน มีความมุ่งหมายที่จะใช้วัฒนธรรมของตนเอง ได้กระแสนต่อสู้ให้พ้นการครอบงำ เป็นอิสระและสร้างสรรค์

หากทำสำเร็จแล้วมีการสร้างตาข่ายโยงใยภูมิปัญญาระหว่างกัน ชุมชนหมู่บ้านก็มีอำนาจเป็นพลังสำคัญพลังหนึ่งที่จะผลักดันให้สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงสู่สถานที่ดีที่สุดในที่สุด

เอนก นากะบุตร (๒๕๓๑) ภูมิปัญญานี้ เกิดมาจากการสะสมเรียนรู้มาเป็นระยะเวลาเนิ่นนาน มันเชื่อม โยงกันไปหมดไม่แยกจากกันเป็นวิชาอย่างที่เรารู้จัก ภูมิปัญญาชาวบ้านต่างจากองค์ความรู้ตรงที่เรา มีหนังสือทฤษฎี ความรู้มากมายอ้างอิงได้ ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขั้นตอน ๓ อย่าง คือ ปรัชญา ปฏิบัติ และปฏิเวธ

ธวัช ปุณโณทก (๒๕๓๑) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบต่อกันมาทั้งทางตรง คือ ประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนรู้จากผู้ใหญ่หรือความรู้ที่สะสมสืบต่อกันมา

สามารถ จันทร์สุรย์ (๒๕๓๓) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เอง ที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

ชลทิพย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนี ศิลาตระกูล (๒๕๓๓) ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น หมายถึง ความรู้ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งได้รับการศึกษาอบรม สั่งสม และถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหรือเป็นความรู้ ประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของตนเอง ซึ่งได้เรียนรู้จากการทำงาน จากธรรมชาติแวดล้อม สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งที่มีความค่าเสริมสร้างความสามารถ ทำให้คนมีชีวิตร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นความรู้ที่สร้างสรรค์และมีส่วนเสริมสร้างการผลิต

ทางด้านต่างประเทศนั้น ออแลนโด (Orlando Fals Borda, ๑๙๘๘ : ๒๓) ได้ทำการวิจัย แบบมีส่วนร่วมในอเมริกาเหนือ และได้เขียนอธิบายไว้ว่า ศาสตร์ของประชาชนเรื่องพื้นบ้าน ความรู้ของประชาชน ภูมิปัญญาชาวบ้านนั้น เป็นความรู้ของชาวบ้านที่ผ่านการปฏิบัติมาแล้วอย่างโชกโชน เป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของเขา ความรู้ดังกล่าวไม่ได้จัดเข้าห้สเก็บไว้ แต่เป็นความรู้ที่ปฏิบัติได้ มีพลังและสำคัญยิ่ง ช่วยให้ชาวบ้านมีชีวิตอยู่รอด สร้างสรรค์การผลิต และช่วยในการทำงาน เป็นสิ่งที่สะสมมากกว่าศตวรรษแล้ว เป็นโครงสร้างความรู้ที่มีหลักการ มีเหตุและมีผลในตัวเอง

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิเทศการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย(๒๕๓๔) เรื่อง “ภูมิปัญญาชาวบ้านมิติจรัสแสงต่อการจัดการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา” ได้สรุปความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านว่าหมายถึง องค์ความรู้ของชาวบ้านหรือทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้น ทำขึ้นจากสติปัญญาและความสามารถของชาวบ้านเอง เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาหรือดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสมัย โดยมีกระบวนการสั่งสม สืบทอดและกลั่นกรองกันมายาวนานและมีการประสมประสานกันเป็นเหลี่ยมมุมที่จรัสแสง คงทนและทำทลายตลอดกาลเวลา

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (๒๕๓๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความสามารถในการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน ไม่ว่าจะปัญหาของชุมชน ปัญหาในการดำรงชีวิตและ

ปัญหาในการประกอบอาชีพโดยที่ประชาชนชาวบ้านเหล่านี้ ได้มีกระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ประสบการณ์มาเป็นเวลานาน เป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั่วไป

อังกูล สมคะเนย์ (๒๕๓๔) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มวลความรู้และมวลประสบการณ์ของชาวบ้านที่ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เป็นสุข โดยได้รับการถ่ายทอดสั่งสมกันมา ผ่านกระบวนการพัฒนาให้สอดคล้องกับกาลสมัย

ในที่นี้ ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคนใดคนหนึ่งคิดได้เอง ในการดำเนินวิถีชีวิต และแก้ไขปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้รวมทั้งหมด ทั้งกว้างทั้งลึก ที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

(๔) ภูมิปัญญาท้องถิ่น

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) เป็นองค์ความรู้ ความสามารถของชาวบ้านที่สั่งสม สืบทอดกันมา อันเป็นศักยภาพหรือความสามารถที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการ ปรับตัว เรียนรู้ และมีการสืบทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ คือ แก่นของชุมชนที่จรรโลงชุมชนให้อยู่รอดจนถึงปัจจุบัน

ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ (ม.ป.ป.) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) คือ ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของเรา ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหาการจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษาและนำมาใช้ ก็จะเป็นที่รู้จักกัน เกิดการยอมรับ ถ่ายทอดและพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ ตามยุคตามสมัยได้

จากการสัมมนาของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒๕๓๔) เรื่อง “ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการศึกษาได้อย่างไร” ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ กระบวนการปรับเปลี่ยนแบบแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่นให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข หรือสามารถแก้ปัญหาการดำเนินชีวิตของคน ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละยุคสมัย

รัตนะ บัวสนธิ์ (๒๕๓๕) ภูมิปัญญาท้องถิ่นหมายถึง กระบวนการที่คนของบุคคลที่มีต่อตนเอง ต่อโลกและสิ่งแวดล้อม ซึ่งกระบวนการที่คนดังกล่าวจะมีรากฐานจากคำสอนทางศาสนา คติ จารีตประเพณีที่ได้รับการถ่ายทอด สั่งสอนและปฏิบัติสืบเนื่องกันมา ปรับปรนเข้ากับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง

แต่ละสมัย ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายเพื่อความสงบสุขของส่วนที่เป็นชุมชน และปัจเจกบุคคล ซึ่งกระบวนทัศน์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น จำแนกออกได้ ๓ ลักษณะ คือ

ลักษณะที่ ๑ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม

ลักษณะที่ ๒ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์

ลักษณะที่ ๓ ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิต หรือการประกอบอาชีพ ที่มีลักษณะมุ่งเน้นระบบการผลิตเพื่อพึ่งพาตนเอง

หนังสือ “การถ่ายโยงงานวิจัยด้านเกษตรศาสตร์กับการพัฒนา” ดี เอ็ม วอเรน (D.M. Warren, ๑๙๘๕ : ๑๖๘) ได้ใช้คำว่า **ภูมิปัญญาท้องถิ่น** ในความหมายว่า เป็นระบบเกษตรกรรมในท้องถิ่น ซึ่งพัฒนามาแล้วในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ด้วยรูปแบบของการเพาะปลูกที่มีพื้นฐานจากความรู้ด้านการเกษตรที่ได้ปฏิบัติกันมาในท้องถิ่นนั้น ระบบดังกล่าวมีความสมดุลลงตัว โดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และได้รับอิทธิพลจากนวัตกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในตัวระบบเอง รวมทั้งรับมาจากภูมิปัญญาที่อื่นจากระบบเกษตรระดับชาติและนานาชาติ วอเรน ใช้คำว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นแทนคำว่า วัฒนธรรม เพื่อหลีกเลี่ยงความหมายที่มักนิยมนกันทางตะวันตกถึงระบบที่หยุดนิ่งไม่เปลี่ยนแปลง

ในที่นี้ **ภูมิปัญญาท้องถิ่น** หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และความสามารถที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของชาวบ้าน โดยส่วนรวมทั้งหมดทุกคน ในท้องถิ่นหมู่บ้านต่างๆ ในการดำเนินวิถีชีวิต หรือแก้ไขปัญหาของชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ อย่างเหมาะสมตามสภาพท้องถิ่นของแต่ละแห่ง ซึ่งไม่ใช่ของผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า เป็นภูมิปัญญานิรนามก็ได้

(๕) ภูมิปัญญาไทย

กุลวิตรา กังคานนท์ (๒๕๓๑) ภูมิปัญญาไทยนั้น ด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องของพื้นภูมิธรรมแล้ว ยังหมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่มาใช้ประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของเราเอง

เสนห์ จามริก (๒๕๓๑) คำว่าภูมิปัญญาไทยนั้น ด้านหนึ่งนอกจากจะเป็นเรื่องราวของพื้นภูมิธรรมเดิมแล้ว ยังหมายถึง ศักยภาพในการประสานความรู้ใหม่ๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์ด้วย ซึ่งเอื้อให้เกิดทางเลือกใหม่ที่มีลักษณะสากลและลักษณะเฉพาะของเราเอง ในความหมายที่ใกล้เคียงกันนี้ เสรี พงศ์พิศ ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทยไว้ว่า ภูมิปัญญาไทยหมายถึง องค์ความรู้ในด้านต่างๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทย ที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวความคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของตนเอง จนเกิดหลอมรวมเป็นแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาที่เป็นลักษณะของตนเอง ที่สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัย ในการแก้ปัญหของการดำรงชีวิต (เสรี พงศ์พิศ, ๒๕๓๔ : ๓๓)

เอกวิทย์ ณ ถลาง (๒๕๓๗) ได้อธิบาย ภูมิปัญญาไทยว่า เป็นผลของประสบการณ์สั่งสม ของคนที่เรียนรู้จากปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชนเดียวกันและระหว่างกลุ่มชุมชนหลายๆ ชาติพันธุ์ รวมไปถึงโลกทัศน์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาเหล่านี้เคยเอื้ออำนวยให้คนไทยแก้ปัญหาได้ ดำรงอยู่และสร้างสรรค์อารยธรรมของเราเอง ได้อย่างมีคุณภาพกับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะในระดับพื้นฐาน หรือระดับชาวบ้าน ภูมิปัญญาในแผ่นดินนี้ มิได้เกิดขึ้นเป็นเอกเทศแต่มีส่วนแลกเปลี่ยน เลือกรับ และปรับใช้ภูมิปัญญาจากอารยธรรมอื่นตลอดมา

ธนาคารไทยพาณิชย์ มีแนวความคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาไทยว่า “ในช่วงที่สังคมไทย อยู่ใน ภาวะที่กำลังรับวัฒนธรรมจากภายนอก เกิดความหลงลืมตัวตนและแก่นแท้ในความเป็นไทย ทำอย่างไรจึงจะ สามารถชี้แนวทางสร้างความมั่นใจให้กับเขาเหล่านั้นว่า จุดยืนของพวกเขามาจากไหน รากเหง้าของความ เป็นไทย เกิดจากการสั่งสมภูมิปัญญาของคน โบราณ ที่ได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ จากประสบการณ์การดำรงชีวิต การ ผสมผสานของชาติพันธุ์และสภาพสังคมอันหลากหลายมานับพันปี จากประสบการณ์ของคน โบราณ ได้สร้าง รูปแบบของวัฒนธรรมประเพณี ที่สามารถรองรับการอยู่ร่วมกันในสังคมไทยมาได้อย่างเป็นปึกแผ่น เหล่านี้ คือ ภูมิปัญญาไทยที่คนในปัจจุบัน ควรตระหนักถึงและได้เรียนรู้ด้วยความภาคภูมิใจ และก้าวเดินหน้าต่อไป อย่างมั่นใจในชาติภูมิของตน เพราะวัฒนธรรมคือ รากฐานของการพัฒนาสังคมอย่างมีระบบนำไปสู่ ความก้าวหน้าของชาติบ้านเมืองในอนาคต

แนวความคิดของสารคดี “ภูมิปัญญาไทย” จึงเป็นการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมโดยการ ตีความ หมายอย่างลึกซึ้ง ให้เข้าใจถึงมูลเหตุแห่งการสร้างสรรค์อันชาญฉลาด แสดงถึงความมีภูมิปัญญา ของคนไทยในยุคสมัยหนึ่ง ที่สามารถคิดค้นสิ่งที่เป็นระเบียบ แบบแผน และมีรูปแบบที่ยอมรับกันภายใน สังคมเพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นๆ ทั้งยังมีคุณค่างดงามในรูปแบบของงาน ศิลปะ ผลงานจากภูมิปัญญาของคนไทยโบราณ จะปรากฏคุณค่าเด่นชัดและน่าทึ่ง เมื่อนำได้ประจักษ์ ชัดถึงความสัมพันธ์สอดคล้องระหว่างศิลปวัฒนธรรม ประเพณีกับสภาพความเป็นอยู่ และวิถีชีวิตของผู้คน ในสังคม แต่ละยุคสมัย

ตารางสรุปผู้ให้ความหมายและความหมายของภูมิปัญญา

<ul style="list-style-type: none"> - ยິงยง เทาประเสริฐ - ออลันโด - ชลทิตย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนีย์ ศิลาตระกูล → - สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 	<ul style="list-style-type: none"> ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) ความเชื่อ (belief)
<ul style="list-style-type: none"> - กองวิจัย กรมวิชาการ - ปรีชา อุยตระกูล - เอกวิทย์ ณ ถลาง → - พัชรา อุยตระกูล - รัตนะ บัวสนธิ์ 	<ul style="list-style-type: none"> พฤติกรรม (behavior) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

<ul style="list-style-type: none"> - รัชช ปุณโณทก - ชลธิรา สัตยาวัฒนา - ยี่งยง เทาประเสริฐ - ประเวศ วะสี → - เอนก นาคะบุตร - สามารถ จันทร์สุรีย์ - อังกุล สมคะเนย์ - เสรี พงศ์พิศ - ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ 	<p>องค์รวม</p> <p>กิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต</p>
--	--

<ul style="list-style-type: none"> - ยี่งยง เทาประเสริฐ - สามารถ จันทร์สุรีย์ - เอกวิทย์ ณ ถลาง - เสรี พงศ์พิศ → - ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ - กองวิจัย กรมวิชาการ - นิสิตภาคประถมศึกษา จุฬาฯ 	<p>เป็นการแก้ปัญหา การปรับตัว</p> <p>การจัดการ การเรียนรู้ เพื่อ</p> <p>ความอยู่รอดของชีวิต</p>
--	---

<ul style="list-style-type: none"> - วิจิต นันทสุวรรณ - เสรี พงศ์พิศ - กองวิจัย กรมวิชาการ - รัตนะ บัวสนธิ์ → 	<p>เป็นแกนหลัก กระบวนการค้น</p> <p>พินความรู้</p>
---	---

<ul style="list-style-type: none"> - ชลธิรา สัตยาวัฒนา - เสรี พงศ์พิศ - ปรีชา อุตระกุล → - นิสิตภาควิชาประถมศึกษา จุฬาฯ 	<p>มีลักษณะเฉพาะ มีเอกลักษณ์</p> <p>มีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สมดุล</p>
--	--

ในที่นี้ ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ทักษะ และความสามารถ ที่เป็นองค์รวมทั้งหมดของคนไทย อันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการ สืบทอด ปรับปรุง พัฒนาและเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ปัญหา และพัฒนา วิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

ภูมิปัญญาสากล

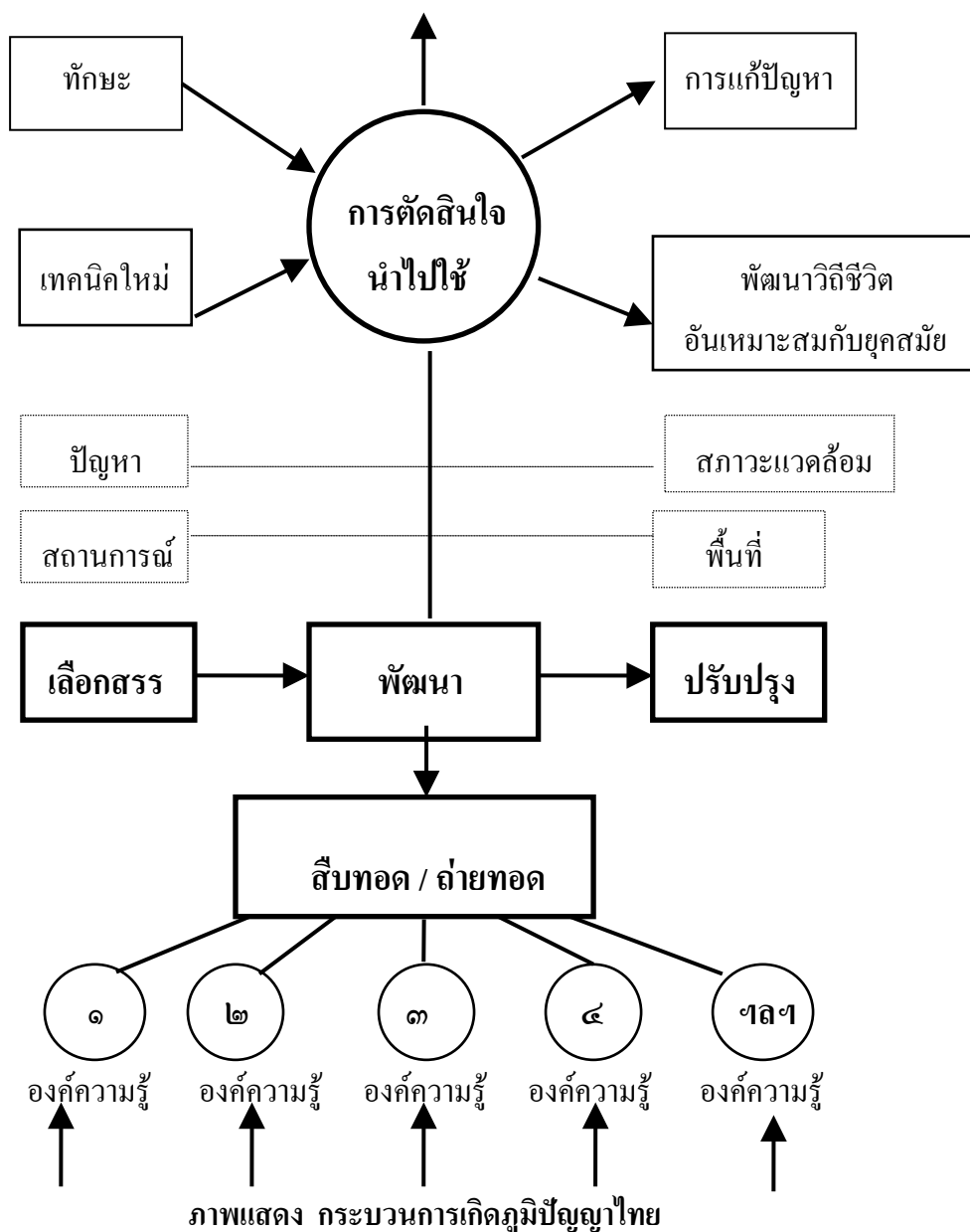
ในที่นี้ ภูมิปัญญาสากล หมายถึง องค์ความรู้ สติปัญญา ความคิด ความเชื่อ และ ความสามารถที่เป็นองค์รวมของชาวโลกกลุ่มหนึ่ง ที่มีการสืบทอดไหลบ่าไปสู่ประเทศต่างๆ โดยส่วนใหญ่ จนเป็นที่ยอมรับของคนจำนวนมาก

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาความหมายของภูมิปัญญาไทยที่แต่ละท่านให้ไว้ พบว่า

(๑) การเกิดภูมิปัญญา ภูมิปัญญามีกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนา เลือกรองสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้น จนเกิดทักษะและความชำนาญ ที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมและสืบทอด พัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ซึ่งแสดงได้โดยแผนภาพดังนี้

เกิดองค์ความรู้ใหม่

(๒) ปัจจัยที่มีผลต่อพัฒนาการของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

- ๒.๑ ความรู้เดิมในเรื่องนั้นๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ที่ได้รับ
 ๒.๒ การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น
 ๒.๓ ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
 ๒.๔ สถานการณ์ที่ไม่มั่นคงหรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
 ๒.๕ รากฐานทางศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

ตารางแสดงปัจจัยที่มีผลต่อการเกิดภูมิปัญญาไทย

<ul style="list-style-type: none"> - กุลวิตรา ภัทกานนท์ - เสนีย์ จามริก 	➔	<p>ความรู้เดิม และประสบการณ์ความรู้ใหม่</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ชวัช ปุณโณทก - ปรีชา อุตระภูด - ยี่งยง เทาประเสริฐ - ประเวศ วะสี - เอนก นาคะบุตร - อังกุล สมคะเนย์ - ชลทิตย์ เอี่ยมสำอางค์ และ วิศนี ศิลาตระกูล - กองวิจัย กรมวิชาการ - ออลัน โด 	➔	<p>สั่งสม สืบทอด</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ยี่งยง เทาประเสริฐ - ชวัช ปุณโณทก - เสรี พงศ์พิศ - เอกวิทย์ ณ ถลาง - ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ 	➔	<p>ประสบการณ์</p>
<ul style="list-style-type: none"> - รัตนะ บัวสนธิ์ 	➔	<p>รากฐานทางพุทธศาสนาและความเชื่อ</p>

(๓) ลักษณะของภูมิปัญญาไทย มีดังนี้

- (๓.๑) ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skill) ความเชื่อ (belief) และพฤติกรรม (behavior)
 (๓.๒) ภูมิปัญญาไทย แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ แวดล้อมและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
 (๓.๓) ภูมิปัญญาไทย เป็นองค์รวมหรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

(๓.๔) กฎมัญญาไทย เป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม

(๓.๕) กฎมัญญาไทย เป็นแกนหลักหรือกระบวนทัศน์ในการมองชีวิต เป็นพื้นฐานความรู้ในเรื่องต่างๆ

(๓.๖) กฎมัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง

(๓.๗) กฎมัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาทางสังคมตลอดเวลา

ขอบข่ายหรือสาขาของกฎมัญญาไทย

จากการรวบรวมสาขาหรือขอบข่ายที่เกี่ยวข้องด้านกฎมัญญาจากกรณีศึกษา ทั้งของบุคคลและหน่วยงานต่างๆ พบว่า มีการจำแนกสาขากฎมัญญาไทยไว้ดังนี้

วิชิต นันทสุวรรณ (๒๕๒๘) จำแนกกฎมัญญาชาวบ้านไว้ ๓ ลักษณะคือ

๑. **กฎมัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ** เนื้อหาของกฎมัญญาคือ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ เช่น ความเชื่อต่อธรรมชาติต่างๆ เรื่องของผีที่ทำให้เกิดสภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ ระบบเหมืองฝาย ฝิน้ำ ฝินา เป็นต้น

๒. **กฎมัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน** กฎมัญญาแบบนี้มีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกอย่างนั้นดี อย่างนี้ไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก มีความเข้าใจในอนิจจังของชีวิตเป็นสูงสุด รูปธรรมที่แสดงออกคือ ความเชื่อเรื่องบรรพบุรุษ เช่น ปู่ตา ปู่ย่า ฝิพ่อ ฝิแม่ และพิธีกรรมต่างๆ เป็นต้น

๓. **กฎมัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน** เช่น กฎมัญญาจากประสบการณ์การทำมาหากินในด้านต่างๆ กฎมัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

ประเวศ วะสี (๒๕๓๔) ได้สรุปลักษณะกฎมัญญาท้องถิ่นไว้ ๔ ประการ คือ

๑. มีวัฒนธรรมเป็นฐาน ไม่ใช่วิทยาศาสตร์

๒. มีบูรณาการสูง

๓. มีความเชื่อมโยงไปสู่นามธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง

๔. เน้นความสำคัญของจริยธรรมมากกว่าวัตถุธรรม

เสรี พงศ์พิศ (๒๕๒๘) ได้แบ่งกฎมัญญาไทยเป็น ๒ ระดับคือ ระดับชาติและระดับท้องถิ่น

๑. **กฎมัญญาระดับชาติ** เป็นกฎมัญญาที่พัฒนาสังคมไทยให้รอดพ้นจากวิกฤตการณ์ต่างๆ ในอดีต การเสียเอกราช การสร้างเสริมความศิวิไลซ์ให้กับชาติตราบนานทุกวันนี้ เช่น กรณีการกอบกู้เอกราชของพระนเรศวรมหาราช การป้องกันตนเองไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นสมัยยุคล่าอาณานิคม เป็นต้น

๒. ภูมิปัญญาระดับท้องถิ่น หรือ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่เกิดขึ้นเฉพาะท้องถิ่น เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นนั้น เป็นพื้นความรู้ของชาวบ้านในการคิดแก้ปัญหาในชีวิตของตนเองหรือสติปัญญาอันเกิดจากการเรียนรู้ สะสม ถ่ายทอดประสบการณ์ที่ยาวนานของผู้คนในท้องถิ่น ซึ่งได้ใช้ชีวิตถาวรกับป่าเขา น้ำ ปลา ฟ้า นก ดิน ภูเขา สัตว์ป่า พืช แมลง และธรรมชาติรอบตัว เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของพวกเขา

สามารถ จันทรสุรีย์ (๒๕๓๖) ได้อธิบายภูมิปัญญาชาวบ้านใน ๒ ลักษณะคือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม และลักษณะที่เป็นรูปธรรม

๑. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวิตทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

๒. ภูมิปัญญาในลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเฉพาะด้าน เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ ดนตรี และอื่นๆ

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (๒๕๓๔) วิจัยเรื่อง ความคิดภูมิปัญญาไทย โดยได้แบ่งการศึกษา ออกเป็น ๗ โครงการ เกี่ยวกับความคิดและภูมิปัญญาไทยในดังนี้

๑. ความเชื่อ
๒. ความเป็นอยู่และการทำมาหากิน
๓. การศึกษา
๔. การเมือง การปกครอง
๕. การดูแลสุขภาพ
๖. คุรียางคศิลป์
๗. นาฏศิลป์

เอกวิทย์ ฒ ถलग และคณะ (๒๕๓๕) วิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยในโครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ได้กำหนดหัวข้อในการวิจัยภูมิปัญญา ๔ ลักษณะ คือ

๑. ความเชื่อ-โลกทัศน์ ที่บ่งบอกความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติเหนือธรรมชาติและระหว่างมนุษย์ด้วยกัน

๒. วิธีการดำรงชีวิต การแก้ปัญหาและการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อม และกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม

๓. ศิลปหัตถกรรม ประดิษฐ์กรรมในรูปเครื่องมือ ของใช้ ศิลปวัตถุ ที่มีแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมตามพื้นภูมิที่หลากหลายระหว่างภูมิภาค

๔. กระบวนการและพฤติกรรมการเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญา ประสบการณ์ การให้ การศึกษาอบรมและการแก้ปัญหาตามพื้นฐานวัฒนธรรมและปรัชญาของชาวบ้าน

ธนาคารไทยพาณิชย์ ได้แบ่งหมวดหมู่ภูมิปัญญาไทย ตามโครงการจัดทำสารานุกรม วัฒนธรรมไทย ดังนี้

๑. เรื่องราวทางวัฒนธรรม ในขอบเขตหรือหมวดหมู่ ดังนี้

- ๑.๑ ความเชื่อและประเพณี
- ๑.๒ อาชีพ
- ๑.๓ เครื่องมือ เครื่องใช้
- ๑.๔ การปกครองและสังคม
- ๑.๕ อาหารการกิน
- ๑.๖ การแต่งกายและเครื่องประดับ
- ๑.๗ สุขภาพอนามัย
- ๑.๘ ภาษา
- ๑.๙ วรรณกรรม
- ๑.๑๐ ศิลปกรรม
- ๑.๑๑ ศิลปะการแสดง
- ๑.๑๒ การละเล่นและกีฬา
- ๑.๑๓ สถานที่
- ๑.๑๔ กลุ่มชาติพันธุ์
- ๑.๑๕ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๑.๑๖ มาตรการชั่ง ตวง วัด
- ๑.๑๗ บุคคลสำคัญ
- ๑.๑๘ ประวัติศาสตร์

๒. เหตุการณ์สำคัญ ในวันต่าง ๆ ตลอดทั้งปี ซึ่งประกอบด้วย

- ๒.๑ วันขึ้นปีใหม่
- ๒.๒ วันเด็กแห่งชาติ
- ๒.๓ วันครู
- ๒.๔ วันสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
- ๒.๕ วันกองทัพไทย
- ๒.๖ วันศิลปินแห่งชาติ
- ๒.๗ วันมาฆบูชา

- ๒.๘ วันอนุรักษ์มรดกไทย
 ๒.๙ วันจักรี
 ๒.๑๐ วันสงกรานต์
 ๒.๑๑ วันผู้สูงอายุแห่งชาติ
 ๒.๑๒ วันครอบครัว
 ๒.๑๓ วันฉัตรมงคล
 ๒.๑๔ วันพืชมงคล
 ๒.๑๕ วันวิสาขบูชา
 ๒.๑๖ วันสุนทรภู่
 ๒.๑๗ วันอาสาฬหบูชา
 ๒.๑๘ วันเข้าพรรษา
 ๒.๑๙ วันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
 ๒.๒๐ วันเยาวชนแห่งชาติ
 ๒.๒๑ วันมหิดล
 ๒.๒๒ วันสารทไทย
 ๒.๒๓ วันปิยะมหาราช
 ๒.๒๔ วันออกพรรษา
 ๒.๒๕ วันตักบาตรเทโวโรหณะ
 ๒.๒๖ เทศกาลกฐิน
 ๒.๒๗ วันลอยกระทง
 ๒.๒๘ วันวชิราวุธ
 ๒.๒๙ วันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๓. เรื่องราวทางวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งครอบคลุมเนื้อหาสาระทางวัฒนธรรมของทั้ง ๔ ภาค

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (๒๕๓๕) ได้กำหนดสาขาย่อยของภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ทำการคัดเลือกและเชิดชูเกียรติผู้ที่มีผลงานดีเด่นทางด้านวัฒนธรรม ๕ สาขา ดังนี้

๑. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการเกษตร เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

๒. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ การรักษาต้นน้ำ ลำธาร การถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมเพื่อการอนุรักษ์ เช่น การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ธัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

๓. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการและธุรกิจชุมชน ได้แก่

๓.๑ กองทุนต่างๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว (ธนาคารข้าว) สหกรณ์ ร้านค้า กลุ่ม
ตั้งจะออมทรัพย์ ฯลฯ

๓.๒ กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเยาวชน ฯลฯ

๔. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการรักษาโรคและการป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรม และ
ผู้รอบรู้เรื่องสมุนไพร

๕. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตร
ให้สามารถบริโภคได้โดยตรง ได้แก่ การใช้เครื่องสีมือและครกตำข้าว การรู้จักประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่
มาใช้แปรรูปผลิตผลเพื่อชะลอการนำเข้ตลาด

รัฐธรรมนูญ เวชชพิทักษ์ (๒๕๓๑) ได้แบ่งประเภทและลักษณะภูมิปัญญาท้องถิ่นดังนี้

๑. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบการผลิต หรือการประกอบอาชีพซึ่งมีลักษณะการประกอบอาชีพ
แบบพุทธเกษตรกรรม หรือการประกอบอาชีพที่มีลักษณะจัดความสมดุลสอดคล้องกับธรรมชาติมุ่งการพึ่งพา
ตนเองเป็นกระแสหลักมากกว่าการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ได้แก่ การทำวนเกษตร การทำเกษตร
ผสมผสาน และการทำเกษตรแบบธรรมชาติ

๒. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบสังคม หรือการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ซึ่ง
ได้แก่ ความเชื่อ คำสอน ค่านิยม ประเพณี ที่แสดงออกในแบบแผนการดำเนินชีวิต

๓. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หรือสิ่งแวดล้อม
ได้แก่ การรักษาป่าไม้ของชุมชน การรักษาโรคด้วยสมุนไพร

กรมวิชาการ ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ดังนี้

๑. คติ ความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสม
ถ่ายทอดกันมา

๒. ศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี ที่เป็นแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติ
สืบทอดกันมา

๓. การประกอบอาชีพในท้องถิ่นที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง และได้รับการพัฒนาให้เหมาะสม
กับกาลสมัย

๔. แนวความคิดหลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาดัดแปลงใช้ในชุมชน
อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม และความเป็นอยู่

อังกฤษ สมคะเนย์ (๒๕๓๕) ได้จัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็น ๔ กลุ่ม ดังนี้

๑. เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ที่เกิดจากการถ่ายทอดกันมา
๒. เป็นเรื่องของศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี
๓. เป็นเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นที่ได้รับการพัฒนาให้เหมาะสมกับสมัย
๔. เป็นเรื่องของแนวความคิด หลักปฏิบัติ และเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน ซึ่งเป็นอิทธิพลของความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ภูมิปัญญาทั้ง ๔ กลุ่ม ปรากฏให้เห็นในเรื่องของการประกอบอาชีพ ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่ถ่ายทอดให้แก่เยาวชนรุ่นหลัง

ผลจากการรวบรวมการแบ่งสาขาภูมิปัญญาไทยข้างต้น พบว่าได้แบ่งโดยอาศัยเกณฑ์ ๒ ด้าน คือ ด้านสังคมกับด้านมานุษยวิทยา

๑. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางสังคม สามารถแบ่งได้เป็น ๓ ระดับ คือ

- ๑.๑ ภูมิปัญญาส่วนบุคคล คือ ภูมิปัญญาที่บุคคลเป็นผู้คิด ผู้ใช้มีผู้เป็นเจ้าของต้นตำรับ
- ๑.๒ ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ภูมิปัญญาที่ใช้ปฏิบัติในท้องถิ่นต่างๆ โดยไม่ทราบว่าใครเป็นเจ้าของหรืออาจเรียกว่า “ภูมิปัญญานิรนาม” (ดร.เอกวิทย์ ณ ถลาง)

๑.๓ ภูมิปัญญาชาติ คือ ภูมิปัญญาที่คนทั้งชาติใช้และปฏิบัติร่วมกัน

๒. การแบ่งโดยใช้เกณฑ์ทางมานุษยวิทยา ภูมิปัญญาไทย สามารถแบ่งโดยอาศัยลักษณะของแหล่งกำเนิดได้ ๒ ระดับ คือ

๒.๑ ภูมิปัญญาหลวง คือ ภูมิปัญญาของหลวงหรือของกลางหรือของส่วนราชการหรือของราชสำนักที่คนเชื่อและถือปฏิบัติร่วมกันเป็นมาตรฐานกลาง

๒.๒ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาของชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ เป็นผู้คิดและถือปฏิบัติกันเองในแต่ละท้องถิ่น

การกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทย

จากการศึกษาการกำหนดสาขาหรือประเภทภูมิปัญญาไทยข้างต้น พบว่า มีการกำหนดสาขาภูมิปัญญาไทยที่หลากหลาย ซึ่งขึ้นอยู่กับเกณฑ์ที่หน่วยงาน องค์กร และนักวิชาการแต่ละท่านนำมากำหนดสำหรับในโครงการฯ นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมและนำภูมิปัญญาไทยไปใช้ในการเรียนรู้ ในที่นี้จึงได้กำหนดขอบข่าย หรือสาขาภูมิปัญญาไทยไว้จำนวน ๑๐ สาขา ดังนี้

๑. สาขาเกษตรกรรม หมายถึง ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งพาตนเองในภาวะการณ์ต่างๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาการเกษตร การแก้ปัญหาด้านการตลาด ด้านการผลิต (เช่น การแก้ไข โรคและแมลง) และความรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

๒. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม (ด้านการผลิตและการบริโภค) หมายถึง การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าตลาด เพื่อแก้ปัญหาด้านการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัด และเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตด้านหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

๓. สาขาการแพทย์แผนไทย หมายถึง ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางด้านสุขภาพและอนามัยได้

๔. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หมายถึง ความสามารถเกี่ยวกับ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนาและใช้ประโยชน์ จากคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

๕. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน หมายถึง ความสามารถในด้านบริหารจัดการด้านการสะสมและบริการกองทุน และธุรกิจชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตราและโภคทรัพย์เพื่อส่งเสริมชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชน

๖. สาขาสวัสดิการ หมายถึง ความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๗. สาขาศิลปกรรม หมายถึง ความสามารถในการผลิตผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่างๆ เช่น ทัศนศิลป์ ศิลปะการแสดง สถาปัตยกรรม วรรณศิลป์ มัณฑนศิลป์ คีตศิลป์ ภาพยนตร์ เป็นต้น

๘. สาขาการบริหารจัดการ หมายถึง ความสามารถในการบริหารจัดการ การดำเนินงานด้านต่างๆ ทั้งขององค์กรชุมชน องค์กรทางสังคมอื่นๆ ในสังคมไทย เช่น การบริหารจัดการปกครองหมู่บ้าน การจัดการองค์กรของกลุ่มแม่บ้าน ระบบผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เป็นต้น

๙. สาขาศาสนา ความเชื่อ และประเพณี หมายถึง ความสามารถในการประยุกต์และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ความเชื่อและประเพณีดั้งเดิมที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อการประพฤติปฏิบัติ ให้บังเกิดผลดีต่อบุคคลและสิ่งแวดล้อม เช่น การถ่ายทอดหลักธรรมทางศาสนา การบวชป่า การประยุกต์ประเพณีบุญประเพณีข้าว เป็นต้น

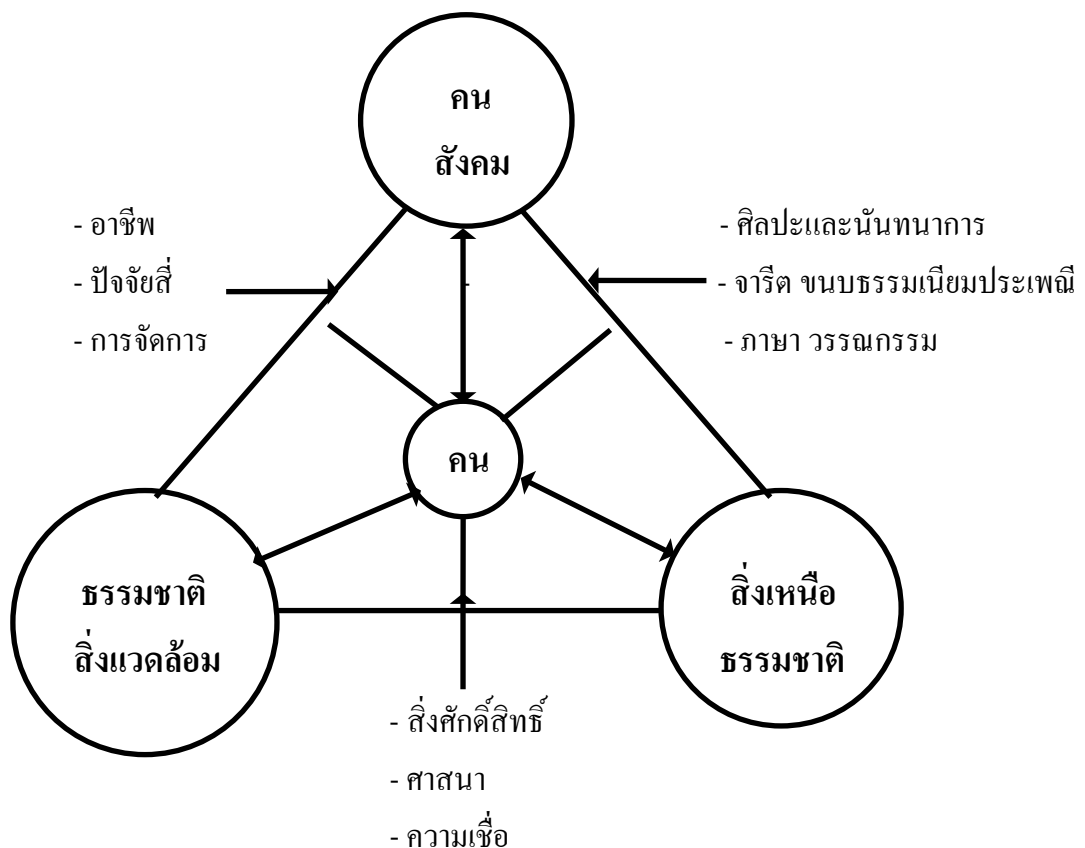
๑๐. สาขาการศึกษาเรียนรู้ หมายถึง ความสามารถในการเรียนการสอน การจัดการศึกษา เรียนรู้ ให้รู้วิธีแสวงหาวิชาความรู้ด้วยตนเอง หรือให้เป็นผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ทางการเรียนรู้ การจัดการศึกษาเรียนรู้ นับได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีความสำคัญต่อภูมิปัญญาสาขาอื่นอีกมาก เพราะการจัดการศึกษาเรียนรู้ที่ดีนั้น หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ พัฒนาและถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไทยที่มีประสิทธิภาพ

ลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาไทย

จากความหมายและขอบข่ายตลอดทั้งลักษณะของภูมิปัญญาไทยตามที่ได้ศึกษามาแล้วข้างต้น ภูมิปัญญาไทยสามารถสะท้อนออกมาใน ๓ ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน (สามารถ จันทรสุรีย์, ๒๕๓๓) คือ

๑. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับ โลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
๒. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคม หรือในชุมชน
๓. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งสิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้ง ๓ ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกัน คือ ชีวิตของชาวบ้านสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นชัดเจน โดยแผนภาพ ดังนี้

จากแผนภาพข้างต้น จะเห็นได้ว่า ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ การบริหารจัดการองค์กร ตลอดจนการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษา และวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ เป็นต้น

แนวทางการดำเนินงานด้านภูมิปัญญาไทย

หากประเทศไทยและคนไทยเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาไทยแล้ว ควรมีแนวทางในการดำเนินงานอย่างน้อย ดังต่อไปนี้

๑. **ให้ความสนใจ** เป็นการให้ความสนใจในการศึกษาเรียนรู้ เกี่ยวกับเนื้อหาสาระในเรื่องภูมิปัญญาอย่างจริงจัง โดยศึกษาจากเอกสารข้อมูล งานวิจัยที่มีผู้ศึกษาไว้ก่อนแล้วเป็นเบื้องต้น ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ในด้านต่างๆ เช่น ความหมาย ขอบข่าย ลักษณะ การเกิด บุคคลที่เกี่ยวข้องด้านภูมิปัญญา เป็นต้น

๒. **ฝึกฝนเรียนรู้** โดยทำการศึกษา และค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมให้ได้องค์ความรู้ คำตอบในประเด็นใหม่ๆ มีความชัดเจนขยายออกไปจากข้อมูลเดิมที่มีอยู่แล้ว เกิดความงอกเงยทางวิชาการ ปรากฏเป็นองค์ความรู้ใหม่ นำกลับเข้ามาสู่วงการด้านภูมิปัญญาไทยต่อไป

๓. **การศึกษาดูงาน** ผู้สนใจในเรื่องภูมิปัญญา ควรหาโอกาสเดินทางไปศึกษาดูงาน ในสถานที่จริง เยี่ยมเยือน พบปะพูดคุยและถามข่าวสาร ทุกข์สุขกับผู้รู้ ปราชญ์ ผู้ทรงภูมิปัญญา ศิลปิน ช่างจิตรกร ผู้เป็นเจ้าของและผู้ผลิตผลงานภูมิปัญญาด้านต่างๆ เป็นการศึกษาแบบเจาะลึกให้เข้าใจและเข้าถึงบริบทของท่านเหล่านั้น ทั้งกว้างทั้งลึก ทั้งด้านวัตถุ วิถีชีวิต และจิตใจของท่านซึ่งอาจต้องใช้เวลาในการศึกษาเป็นเวลานาน อาจต้องนอนค้างคืนในชุมชนเพื่อศึกษาอย่างรอบด้าน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างจริงจัง

๔. **ประสานเครือข่าย** เมื่อได้รู้จักบุคคลผู้เป็นเจ้าของภูมิปัญญาแต่ละท่าน ในแต่ละสาขาบ้างแล้ว ควรทำการเชิญท่านเหล่านั้นมาพบปะ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ดูงานของกันและกัน เป็นการเปิดโอกาสให้ท่านเพิ่มพูนความรู้ให้แก่กันและกันซึ่งได้ผลเร็ว ทำให้เกิดความรู้จักมักคุ้น รวมตัวกันเป็นเครือข่ายองค์กรเดียวกัน อาจเป็นกลุ่มสาขาเดียวกัน หรือหลายสาขา อาจจะเป็นในท้องถิ่นเดียวกันหรือข้ามพื้นที่ ท้องถิ่นกันก็ได้ ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่น เป็นกลุ่มเป็นก้อนเกิดพลังความรู้ พลังกลุ่ม พลังคน ร่วมมือร่วมใจกันทำงาน เกิดการสร้างสรรค์ภูมิปัญญาใหม่ได้

๕. **กระจายข้อมูล** สามารถดำเนินการได้โดยการนำข้อมูล ประวัติบุคคล องค์ความรู้ องค์กร เครือข่าย แม้แต่ข่าวความเคลื่อนไหวที่เกี่ยวข้อง ออกมาเผยแพร่ทางสื่อสารมวลชนให้ประชาชนคนทั้งประเทศได้รู้จัก รู้ความเป็นไปเป็นมา เกิดการรับรู้ มีการศึกษา วิพากษ์วิจารณ์กระจายข้อมูลออกสู่วงกว้าง ทำให้เกิดการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ เจ้าของผลงานมีความมั่นใจในสิ่งที่ถูกต้อง มีขวัญกำลังใจเกิดการผลิตซ้ำ ตลอดเวลา ขณะเดียวกันผู้ที่รับทราบก็จะเกิดความเชื่อถือ และยอมรับเร็วขึ้น เป็นผลดีต่อส่วนรวมได้เป็นอย่างดี

๖. **เกื้อกูลแหล่ง** แหล่งในที่นี้ หมายถึง แหล่งผลิตผลงาน แหล่งพำนักของท่านผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งหลาย เป็นการเห็นคุณค่าในภูมิปัญญาไทย ควรส่งเสริมสนับสนุนให้ท่านเหล่านั้น ได้ผลิตผลงานตามความถนัดของแต่ละคน อาจส่งเสริมสนับสนุนในด้านเงิน สิ่งของ อุปกรณ์ ให้โอกาสและสิทธิผลประโยชน์ต่างๆ ตามสมควร หรือแม้แต่การยกย่องให้เกียรติ เชิดชูเกียรติ ให้ความเคารพเชิดชูท่านให้มาเผยแพร่ แลกเปลี่ยนผลงาน ปรับปรุงบริเวณพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาดูงานในรูปแบบต่างๆ เช่น เป็นพิพิธภัณฑ์ เป็นที่เรียนที่ฝึกงาน เป็นที่แสดงผลงาน เป็นต้น

๗. **แสดงผลงาน** เป็นการเปิดโอกาสให้มีการแสดงผลงานที่เป็นผลผลิตจากภูมิปัญญาออกสู่สาธารณชนในวงกว้างให้เกิดมรรคผลตอบแทนทั้งเจ้าของและผู้บริโภค ในรูปแบบต่างๆ เช่น แสดงผลงานในรูปแบบสินค้า OTOP จัดนิทรรศการเชิงวิชาการ สาธิต แสดงบนเวที จัดงานมหกรรมการแสดงภูมิปัญญาไทย หาท่างสร้างรายได้จากมูลค่าเพิ่มของผลผลิตนั้นๆ เกิดผลเพิ่มพูน กลับไปสร้างภูมิปัญญาที่มีคุณค่าเพิ่มขึ้นอีก

สรุป ควรมีแนวทางการดำเนินงานด้านภูมิปัญญาไทยอย่างน้อย คือ การให้ความสนใจศึกษาเนื้อหาสาระ การใฝ่รู้ศึกษาค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติม การเดินทางไปศึกษาดูงาน การสร้างและประสานเครือข่าย การกระจายข้อมูล การเกื้อกูลส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดแหล่งเรียนรู้ และการเปิดโอกาสให้มีการแสดงผลงานของผู้ทรงภูมิปัญญาไทย

๐๐๐ ๐๐๐ ๐๐๐

บรรณานุกรม

- กุลวิตรา กังคานนท์. นานาทศนะเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น. วารสารการศึกษาแห่งชาติ ปีที่ ๒๔ (สิงหาคม – กันยายน ๒๕๓๑)
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, สำนักนายกรัฐมนตรี. การศึกษาในวิถีมุขมนตรี. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย, โครงการศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของโรงเรียนกับชุมชนในการจัดการศึกษา, ๒๕๓๕.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงานและจังหวัดนครราชสีมา. การสัมมนาทางวิชาการเนื่องในงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย ๓๓ เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน, ๒๕๓๓.
- คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงาน, กระทรวงศึกษาธิการ. กรอบและทิศทางแผนวัฒนธรรมแห่งชาติ (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ๒๕๓๘). กองวิจัยและวางแผน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๓๒.
- คณะกรรมการศึกษาไทยในยุคโลกาภิวัตน์ความฝันของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ตะวันออก ๒๕๓๕.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภูมิปัญญาชาวบ้านมิติจรสแสดงต่อการจัดการการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา สรุปลงการสัมมนาของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขาเนเทศการศึกษาและพัฒนาหลักสูตร คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๔.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภูมิปัญญาท้องถิ่นช่วยพัฒนาการประถมศึกษาได้อย่างไร เอกสารประกอบการสัมมนาของนิสิตภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๔.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา. ความรู้กับภูมิปัญญา: มิติที่เหลื่อมซ้อนกัน. ข่าวพิเศษ ฉบับที่ ๗๓๕ ๒๕๓๔.
- ชลทิศย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนิ ศิลาตระกูล. ภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยีพื้นฐานและแหล่งวิทยาการในชุมชน เอกสารการสอนชุดวิชา การพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนหน่วยที่ ๑-๘ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช มปป.
- ธวัช ปุณโณทก. ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานทัศนะของอาจารย์ปรีชา พิณทองในเสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ), ทิศทางหมู่บ้านไทย กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมู่บ้าน ๒๕๓๑.
- ประเวศ วะสี. เอกสารประกอบการประชุมคณะกรรมการดำเนินงานโดยภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร ครั้งที่ ๑/๒๕๓๕ วันอังคารที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๕ เวลา ๑๓.๐๐-๑๕.๐๐ น. ห้องประชุมวิชาการ ชั้น ๖
- ประเวศ วะสี. คนดีของสังคม ๒๕๓๘. บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๘.
- ประเวศ วะสี. ปฏิรูปการศึกษาไทย กรุงเทพฯ: บริษัท สร้างสื่อจำกัด, ๒๕๓๕.
- พระคุณฐิ เมธากูโร (บรรณาธิการ). พุทธศาสนากับการศึกษาไทย มูลนิธิโกมลคีมทอง ๒๕๓๑.
- พัชรา อุตระกูล. ภูมิปัญญาชาวบ้านเทคโนโลยีพื้นฐาน และแหล่งวิทยาการในชุมชนในชลทิศย์ เอี่ยมสำอางค์ และวิศนิ ศิลาตระกูล เอกสารการสอนชุดวิชา การพัฒนาและการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชน หน่วยที่ ๑๘, โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช ๒๕๓๓.
- มูลนิธิสานแสงอรุณ สังคมถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท : ความใฝ่ฝันของผู้ใหญ่วัยสูง เข้มเฉลิม กรุงเทพฯ: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๓๕.
- ยี่งยง เทาประเสริฐ สักยภาพของภูมิปัญญาพื้นบ้าน วารสารการศึกษาแห่งชาติ ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๕ มิถุนายน- พฤษภาคม ๒๕๓๗ : ๑๗ - ๒๖.
- รุ่ง แก้วแดง. ปฏิรูปการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน ๒๕๔๐.
- รามคำแหง มหาวิทยาลัย. พื้นฐานวัฒนธรรมไทย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๐.
- รัตนะ บัวสนธ์. การพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร ปรินญาคุณธิบัณฑิต, ๒๕๓๕.
- วิชาการ, กรม, กระทรวงศึกษาธิการ แนวทางการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ มปป.
- วิชาการ, กรม, กระทรวงศึกษาธิการ สรุปลงการประชุมนสัมมนา เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักสูตรที่พึงประสงค์ วันที่ ๒๘๒๕ กันยายน ๒๕๓๘ โรงธรรมสยามเบเวอจี้ ห้วยขวาง กรุงเทพมหานคร ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ มปป.
- วิจิต นันทสุวรรณ. “ภูมิปัญญาชาวบ้านในงานพัฒนาฯ วารสารสังคมพัฒนา ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๘) : ๖-๑๑
- วิจิต วันฉนวนวิบูล. ประวัติการแพทย์จีน กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- สมบูรณ์ พรธมนงาม. ประวัติและปรัชญาการศึกษาไทย. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ: ทัพย์อักษรการพิมพ์ ๒๕๒๔.
- สามารถ จันทร์สุรย์ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน คืออะไร อย่างไร เอกสารสัมมนาวิชาการเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ๒๕๓๓.

สามารถ จันทร์สุริย์ “ภูมิปัญญาชาวบ้านรากฐานในการพัฒนาบ้านเมือง วัฒนธรรมไทยปีที่ ๒๕ (กุมภาพันธ์ – พฤษภาคม ๒๕๓๓)
เสน่ห์ จามริก แนวทางการพัฒนาการศึกษาไทย บทวิเคราะห์เบื้องต้น กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๓๗.

เสรี พงศ์พิศ และคณะ ปฏิรูปการศึกษาเพื่อปวงชน กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๓๘.

เสรี พงศ์พิศ คีนสุราษฎร์ : ทางเลือกและทัศนะวิจารณ์ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านกรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ , ๒๕๒๕.

เสรี พงศ์พิศ (บรรณาธิการ). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท มูลนิธิหมู่บ้าน กรุงเทพมหานคร บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป
จำกัด, ๒๕๓๖.

เอกวิทย์ ณ ถลางและคณะ ภูมิปัญญาและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทยโครงการกิตติมณี . สาขาศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.

เอกวิทย์ ณ ถลาง ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,
๒๕๔๐.

อเนก นาละบุตร. จุดเปลี่ยนการพัฒนาชนบทและองค์กรพัฒนาเอกชนไทยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา กองทุนพัฒนาท้องถิ่นไทย
- กานาคา, ๒๕๓๑.

อังกูล สมคะเนย์ สภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรใน โรงเรียนประถมศึกษาลัดสำนักงานการประถมศึกษา
จังหวัดอุบลราชธานี วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิติศาสตร์และการพัฒนาหลักสูตร
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๔.

๐๘๐๐๘๐๐๘๐